

A IV. Abaúji Szabadegyetem

Ha ma ezt a szót halljuk vagy olvassuk: *Abaúj*, akkor *Borsod-Abaúj-Zemplén megyére* gondolunk, vagy ennek az abaúji részében található s a nevükben is hagyományörző helységeire (*Abaújalpár, Abaújkér, Abaújlak, Abaújszántó, Abaújszolnok, Abaújvár*). Azt már nem mindenki tudja, hogy az egykor önálló *Abaúj vármegye* északi irányban – *Kassa* székhellyel – messze túl terjedt a mai országhatáron.

Érdeemes fellapoznunk egy történelmi atlaszban a századokkal ezelőtti Magyarország térképét, és megkeresnünk rajta Abaúj vármegyét. Látjuk, hogy a régi Magyarországnak ezt a megyéjét észak-déli irányban a Hernád folyó szeli ketté, s a legnagyobb városa *Kassa* szabad királyi város. További jelentős helységei a megyének már a XV. században: *Jászó, Szepsi, Nagyida, Forró, Szikszó, Telkibánya* és *Gönc*.

*Losontzi H. István*nak az 1770-es években megjelent és száz éven át hetvennél több újabb kiadásban is használt népszerű tankönyve, a *Hármas kis-tükör* ezt írja a vármegyéről: „Abaúj vármegye néz s hallgat Kassára, / Országunknak egyik híres városára, / Itt mehetsz Gönc, Szikszó, Szepsi, Nagyidára, / S a jászoviai praepositorára.” Az utolsó verssor a jászói prépostságra utal.

Trianon után a történelmi Abaúj vármegyének csak a déli fele maradt meg Magyarországnak, az északibb részek Kassával együtt ma Szlovákiához tartoznak. Am közös érdekünk – magyaroknak és szlovákoknak –, hogy minél jobban megismerjük az egykori Abaúj vármegye múltját és jelenét. A sátoraljaújhelyi székhelyű *Kazinczy Ferenc Társaság* a maga részéről ebből a célból rendezte meg az *Abaúji Szabadegyetem* előadásait 1990-ben Göncön, 1992-ben Encsen, 1996-ban Szikszón, most pedig – 1998-ban – Felsővadászon, ebben a Szikszótól északra kb. 20 km-re levő községben.

1998. június 18-án délután a felsővadászi Rákóczi-kastélyban gyűltünk össze, amely most általános iskola, de egyben értékes Rákóczi- emlékkiállítás helye is. Meghatottan olvastuk a díszterem emléktábláján, hogy 1544-ben ott született *Rákóczi Zsigmond*, a későbbi erdélyi fejedelem, s 1697–1701 között többször volt lakója az épületnek *II. Rákóczi Ferenc* is. Tárogató hangja és az iskolás gyerekek felejthetetlenül szép műsora, valamint a falu polgármesterének és az iskola igazgatójának szavai köszöntöttek bennünket. Az első előadást *R. Várkonyi Ágnes*, az Eötvös Loránd Tudományegyetem professzora tartotta Táj – történelem – irodalmi hagyomány címmel. Utána *Nyirkos István* debreceni és *Kiss Endre József* sárospataki tagtársunk érdekes előadását hallgattuk meg ugyanebben a tárgykörben.

A szállásunk Felsővadásztól 10 km-re, az Abaújlak közelében levő Szanticskán volt, amely az országnak talán legkisebb faluja, s mindössze húsz házból áll. (Itt jegyzem meg, hogy az egész abaúji, cseréhati táj igen szép és lélekűdítő.)

A második nap délelőttön három előadás hangzott el: *Högye István*: A zemplén irodalmi kultúra kutatásáról; *Porkoláb Tibor*: Az emlékjeállítás mint rituális (ön)legitimáció; *Pásztor Emil*: Költészet és valóság Mikszáth Különös házasság című regényében. Délután *Fehér József*, a Kazinczy Társaság elnöke Irodalmi örökségünk Abaújban és Zemplében címmel tartotta a bevezető előadást. Ehhez négy korreferátum társult: *Bojtor István*: Károlyi Gáspár irodalmi hagyatéka; *Kováts Dániel*: Kazinczy Ferenc és az irodalmi hagyomány; *Kovács Ferencné*: Dayka Gábor és XVIII. századi irodalmunk; *Dienes Dénes*: Erdélyi János régióink kultúrájának szolgálatában. (Úgy tudom, a IV. Abaúji Szabadegyetem főbb előadásai jövőre megjelennek a Kazinczy Ferenc Társaság *Széplatom* című, immár 10. évkönyvében.)

Késő délután autóbusszal átmentünk a 15 km-rel délebbre fekvő Alsóvadászra, a több száz éves református templomba, ahol a falu népével együtt vettünk részt az istentiszteleten. Ehhez

kapcsolódott – ebben a csodaszép parkkal övezett templomban – Cs. Kovács Ágnes nevelés-történész Lelkész írók Alsóvadászon és Dienes Dénes Czövek István emlékezete című előadása. Ezt Mátys Gabriella orgonaművész és Szabó András László tárogatóművész nagy élményt nyújtó hangversenye követte.

Együttlétünk harmadik, utolsó napjának reggelén autóbusz-kirándulásra mentünk Kassa-ra. Örömmel állapítottuk meg, hogy milyen szép, gondozott és tiszta város. Itt Kovács Miklós, a magyar tannyelvű középfokú ipariskola tanára volt a vezetőnk. Fölkerestük Kazinczy Ferenc, Baróti Szabó Dávid és Batsányi János emléktábláját s a Rákóczi-múzeumot, amelynek épülete tulajdonképpen II. Rákóczi Ferenc rodostói ebédlőházának a másolata. Sajnos, e múzeumban a szlovák feliratok mellett egyetlen magyar nyelvű feliratot sem találtunk, annak ellenére, hogy ezt az emlékhelyet főképp magyarok látogatják.

1910-ben Kassa 44 ezer lakosából még 75 százalékuk vallotta magát magyarnak; ezzel szemben a város mai kb. 250 ezer lakosából csak mintegy 10–20 százalék a magyar. 1906-ban ide tértek haza II. Rákóczi Ferencnek és más törökországi bujdosó kurucoknak a hamvai. A gyönyörű gótikus székesegyházban a nagy fejedelem és édesanyja, Zrínyi Ilona sírjánál elhelyeztük a Kazinczy Társaság koszorúját, s történelmünk kuruc kori hőseire emlékezve énekeltek a Szózatot.

Pásztor Emil

Honismereti találkozó Dombóváron

A Somogy Megyei és a Tolna Megyei Honismereti Egyesület, valamint a dombóvári Fekete István Kulturális Egyesület közös szervezésében tartalmas, jól sikerült honismereti találkozóra került sor a Dombóvári Városi Könyvtárban, 1998. április 30-án.

A két megyéből összegyűlt, csaknem harminc honismereti aktivistát Bodó Imre, a Fekete István Kulturális Egyesület elnöke köszöntötte. Ezt követően az első előadást Bodó Imre tartotta *Fekete István élete és munkássága* címmel. A dombóvári agrármérnök és helytörténész, akárcsak Fekete István, maga is göllei születésű és egyúttal Fekete István életének és munkásságának egyik legteljesebb kutatója. A nagyívű, élvezetes előadás az életút és életmű minden sarkalatos problémájára kitért, nem hallgatva el azt sem, hogy Fekete István 1945 után tíz évi némaságra kárhoztatták. Hogy mit jelentett (jelent) ő a magyar irodalomnak, azt talán legszebben Veres Péter fogalmazta meg: ha Fekete István angol nyelvterületen születik, olyan híressé vált volna mint Kipling.

Dr. Szőke Sándor ny. gimnáziumi tanár, Dombóvár helytörténésze előadása két részre tagolódott. Először a *Dombóvár* című, három kiadást megélt monográfiát mutatta be. Az eltelt évtizedek alatt a kézikönyv újabb adatokkal bővült és vált gazdagabbá, nemcsak tartalmában, hanem formájában is. Ezután dr. Szőke Sándor a Dombóvári Városszépítő Egyesület tevékenységéről beszélt.

Gálné Jáger Márta, a Somogy Megyei Honismereti Egyesület alelnöke, Somogy honismereti életéről szólt. Az immár több évtizedes *Somogyi Honismeret* című módszertani folyóirat elismerését is jelzi, hogy a honismereti kiadványok szerkesztői ez évi országos tanácskozásának Somogy ad otthont az ősz folyamán.

Az utolsó előadást Kaczián János, a Tolna Megyei Honismereti Egyesület elnöke tartotta, az egyesület ez évi terveiről. Az előadó is kiemelte a megyék közötti honismereti tapasztalatcserék fontosságát. Szólt arról is, hogy mai rohanó, értékvesztő korunkban a honismereti egyesületek gondjaiban is sok a közös vonás. És mégis megszülethetnek, sőt, folyamatosan napvilágot láthatnak újabb és újabb honismereti kézikönyvek. Kaczián János bemutatta a közelmúltban megjelent hatalmas Tolna-monográfiát is.

A délelőtti záróprogramjaként a résztvevők megtekintették a Fekete István emlékmúzeumot, az alapító Bodó Imre értő, részletes kalauzolásával. Az idén harmadik évébe lépő múzeum Fekete István életének és életművének egyedülálló gyűjteménye. A különösen gazdag könyvgyűjteményből sokat az író özvegye adományozott Bodó Imrének.

Az értékes tanácskozás és összejövetel méltó záróakkordja volt a szigeterdei (Dombóvár vasútállomása mellett) Kossuth szoborpark megtekintése, ahol a vendégeket dr. Szőke Sándor és felesége kalauzolta. A tavaszi verőfény, a sokszínű madárkoncert még lenyűgözőbbé tette a többméteres fehérmárvány szobrok hatását, Horvai János alkotását, melyek oly sok hányattatás után Dombóváron megkaphatták méltó helyüket.

Dr. Sipos Csaba

Templomavatás Facsádon

*„Kicsoda az, a ki megmondhatná
az embernek, mi következik ő utána a nap alatt?”*

Vajon mindazok, akik 1977-ben a mai Romániában, a Maros és a Béga közötti Erdőhát déli részén fekvő, már elnéptelenedett magyar falu, Bunyaszekszárd bontásra váró templomában könnyes szemmel a 90. zsoltárt énekelték, vajon hihették-e, hogy egyszer még újra lesz templomuk? Templomuk, mely miként a régi, *lelkes adakozásból, s keserves munkával* épült.¹

Templomot csak hitében erős, sorsában bízó közösség épít. A csaknem 120 fős facsádi református gyülekezet minden biztonnal ilyen: Tökés László 1998. augusztus 16-án szentelte fel templomukat. A gyülekezetet, s nagyszámú, magát még most is bunyaszekszárdinak valló tagját a hivatalosan túl személyes kapcsolatok kötik az egykori származási hely, Tolna megye, s Szekszárd város mai lakóihoz.

A város ajándékozta harangok mellett nemcsak a szekszárdiak pénzbeli adományai emlékeztettek erre, hanem az a facsádi gyülekezetnek ajándékozott, Steig Ágnes és Jaszenovics Géza fazekasok műves munkáját dicséző boroscancsó is, amely eredetijét 1786-ban az akkor még maroknyi szekszárdi református gyülekezetnek úrasztali edényül készítették a fazekascéh mesterei.

Az ünnepben osztozás nemcsak emlékeztetni kívánt, de biztatni is, megerősítve a hitet: elérkezett az építés, az egybegyűjtés, a megőrzés *rendelt* ideje.

Nagy Janka Teodóra-Szabó Géza

Ötvenéves a csávolyi Bunyevác Klub

Hazánkban, különösen a falun élő bunyevác-horvátok életében, anyanyelvi kultúrájuk ápolása szempontjából a kluboknak – egykori olvasóköroeknek –, és a hasonló civil szervezeteknek kiemelt jelentőségük volt és van ma is, az elnevezéstől függetlenül. *Ötven évvel ezelőtt 1948. május 2-án szervezték meg a csávolyi bunyevác-horvátok a Bunyevác Klub-ot. Elnök Ikotity Mihály borbély lett, segítője Dácsin Danica, a bunyevác iskola tanítónője. A klubfoglalkozás nyitott volt a fiatalok és idősek, valamint a más nemzetiségűek előtt is. 1949 őszén lettem a bunyevác iskola vezetője, s Ikotity Mihály után választottak elnöknek, s ma is az vagyok. A Klub – a Honismereti Baráti Kör keretében – ma is ápolja az anyanyelvi kultúrát, továbbra is vállalja a településen élő nemzetiségek érdekképviseletét.*

1945 után új szárnyakat kaptak a bunyevácok, éltek is jogaikkal. Aktívak voltak, tevékenységük elismerésként álljon itt néhányuk neve is: Mero Pančić, Albo Milašin, Mate Vodovič, Pilip i Stipan Vidakovič – leányai Marija és Róza – a költő –, Mato Vida. Sajnos a kezdeti lendületet egy időre megzavarta a személyi kultusz időszaka, amikor Csávolyon is sokaknak az üldöztetés jutott osztályrészül.

¹ Bunyaszekszádról bővebben ld. a Honismeret 1996. 2. 91. oldalán megjelent írást.

A klub életében jelentősek voltak a közösségi megmozdulások: az évenkénti prélók megrendezése, kirándulások, író-olvasó találkozók, kiállítások, kultúrcoportok fellépése. A klub fiataljaival háromszor jártunk országos körúton a Kulturális Minisztérium szervezésében. Együttesünk megkapta *Bács-Kiskun megye legjobb délszláv egyiüttese* címet is. A klub életéből ellesett pillanatokról most látható a *Falunúzeumban* az időszakos fotókiállítás.

A klubfoglalkozások az anyanyelven folyó jóízű beszélgetések közben a megjelentek sokszor még tánra is perdültek. 1987-ben ünnepeltük országosan a *bunyevácnok letelepedésének 300. évfordulóját*, amit emléktábla őriz a községháza falán. Az országos rendezvény műsoros záróestje a mi községünkben volt számos országhatáron-túli vendég jelenlétében. A *millécentenárium esztendejében* megemlékeztünk a csávolyi születésű nevezetes egyházi személyiségekről: *Milassin* Miklós püspökről, *Petress* János pap író-költőről, akinek életútjáról szerkesztéssel *A csávolyi Helytörténeli Füzetek* kiadványsorozatban három nyelven olvashatnak az érdeklődők.

A történelmi visszatekintés után szólni kell a jubileumi ünnepségről is. A szép számmal megjelent érdeklődők szórakoztatására fellépett a bajai CSITANICA ének-zene és táncgyiüttés *Jakab* Árpád vezetésével, a *felsőszentiváni* ifjúsági *tamburazenekar* *Vörös* Szilárd vezetésével. *Osztrogonác Zita*, *Viola* főiskolás pedig *Dékity* Márk költő „*Bunyevácnoknak*” című versét szavalta el.

Az ünnepség végén *Mándity* István – az egykori tanítvány – és az ünneplő közönség köszöntötte Apáczai-díjas, aranydiplomás elnöküket. A kellemes meglepetést ezúttal is hálásan köszönöm, jól esett.

Dr. Mándics Mihály

Ónodi Napok – 1998

1998 júniusában is megtartották a hagyományos „Ónodi Napok” rendezvény-sorozatát a Rákóczi-szabadságharc és az 1707-ben lezajlott ónodi országgyűlés emlékére. A község önkormányzata a helyi Lorántffy Zsuzsanna Honismereti Egyesület és a művelődési ház vezetősége szervezte a két napon át tartó megemlékezéseket. Az erre az alkalomra összehívott történelmi nagygyűlést gazdagította az 1848–49-es szabadságharc 150., az I. Rákóczi György erdélyi fejedelem, Ónod várkapitánya halálának 350. és gróf Török Lajos a miskolci szabadkőműves páholy megalapítója ónodi születésének 250. évfordulója. Az 1848-as szabadságharcról Fazekas Csaba a miskolci egyetem tanára, I. Rákóczi Györgyről Nagy Magdolna a Megyei Levéltár munkatársa, gróf Török Lajosról dr. Ágoston István György ny. ref. lelkész, a Lorántffy Egyesület elnöke tartott előadást.

Az Ónodi Napok változatos kulturális programjában két festőművész –, a helyi általános iskola iskolatörténeli – és a helybeli patkoló-mester kiállítása is helyet kapott. Szép bemutatókkal szerepeltek a kassai színház művészei, a Felvidék és a környező települések hagyományörző egyiüttesei. Közreműködött az Ónodi Napsugár Népdalkör, a helyi Lorántffy Zsuzsanna Általános Iskola tanárai és diákjai, valamint a helybeli sportkör.

A kétezredik jubileumi év mind a keresztyén világ, mind a magyarság nagy emlékeztető éve lesz. Emlékeztünk Krisztus születésére, aki időszámításunk központja lett és emlékeztünk államalapításunk 1000. évfordulójára. Emellett nem feledkezhetünk meg I. Rákóczi György feleségének Lorántffy Zsuzsannának, a magyarság nagy patrónaasszonya születésének 400. évfordulójáról: aki önzetlenül olyan szellemi és anyagi javakkal ajándékozta hazánkat, melyeknek áldásos következményei ma is élnek és jelen vannak.

Ezért tartjuk indokoltnak, hogy szülőhelyén történő emlékmű létesítéséhez a köz anyagi támogatását kérjük.

Á. I. Gy.

Domonkos Ottó 70 éves

Ha valaki nevét a néprajzban, de messze azon túl is, kiejti mindjárt két dolog kapcsolódik hozzá. A kisiparok kutatásának legjelesebb magyar képviselője, aki nemcsak részleteket dolgozott ki, hanem kitzúte az elvégzendő feladatokat és eljutott a nagy összefoglalásig. De rögtön feltűnik a magyar–német műveltségű Sopron is, ahol 46 éve dolgozik, alkot és él, nagy szerepe van abban, hogy szeretett városa ma már számos múzeummal rendelkezik.

Nem e tájon, hanem a Duna–Tisza közén Orgoványban 1928. augusztus 17-én született és külsőleg nagyon sima egyenes utat futott be. 1947-től néprajz-muzeológus szakos egyetemi hallgató a budapesti egyetemen; majd rövid ideig a Néprajzi Múzeumban gyakornok, de már 1952-ben muzeológusként Sopronba kap kinevezést, ahol 1958-tól kezdve *Csatkai Endre* (1896–1970) Kossuth-díjas múzeumigazgató helyettese. Mikor pedig ő nyugdíjba akart vonulni, megkérdeztem tőle, hogy kit javasol utódjának. Senki más nem jöhet számításba csak Domonkos Ottó – mondta, akit 1963-ban én iktathattam be hivatalába, amit 1989-ig, nyugállományba vonulásáig, példamutatóan látott el. Utána pedig, mint tudományos tanácsadó segíti az utódok munkáját. Megszerezte a kandidátusi (1983), majd a Magyar Tudományos Akadémia doktori fokozatát. A néprajz a 'Györffy István Emlékéremmel', a muzeológia a 'Móra Ferenc Emlékéremmel', Sopron 'Pro urbe' kitüntetéssel ismerte el munkásságát, életművét.

Domonkos Ottó tudományos munkássága a kisiparok kutatása területén egyszerre helytörténet, néprajz, művelődéstörténet és sok más tudományág eredményeit foglalja össze és azt igyekszik európai környezetben elhelyezni. Eleinte egy-egy kisipar helyi történetét, eredményeit, kapcsolatait dolgozta fel. A soproni gombkötők, a kapuvári szabók, a tiszántúli szőrtarisznya készítés, a keszthelyi kötelesek munkája, a kesztyűkészítés, több helyen a kékfestés munkamódszerét vizsgálta. Hatalmas tapasztalati anyag alapján, úgy látta, hogy az elért eredmények és a célokat összegezni kell. Ezért 1974-ben közreadta *A kisiparok néprajzi kutatása* (Ethn.: 18–37. old.) című tanulmányát, melyben leszögezi, hogy a kutatást a mai élő anyagon kell kezdeni, de nagy gondot kell fordítani a már használatból kiszorult eszközökre és azokat lehetőség szerint a legidősebb generációval meg kell szólaltatni. Rendkívül fontosnak tartja a paraszti gazdálkodás, háztartás kapcsolatát a kis- és kézműparral és ezért javasolja leltár készítését. Ebben elkülönítve a gyári termékeket meg kell állapítani, hogy mi, honnan származik, meddig használták azokat.

A történeti szempontú vizsgálatnak rendkívül nagy figyelmet szentel. Ezért az árszabályozásokat megynként összegyűjtötte és munkatársaival együtt kiadta (*A magyarországi árszabások forrásanyagának katasztere 1463–1848* I-II. Bp. 1986. Kiss Máriaival és Nagybakay Péterrel), mely e területen alapforrásnak számít. A történeti kutatások elvezetik a céhek világába, a legények vándorlásának vizsgálatát éppen úgy fontosnak és kutatandónak tartja, mint a vándorkereskedők útvonalait. Ezzel kapcsolatban érdemes megemlíteni az árvai tót (szlovák) gyoicsosok Székelyföldre vezető útvonalát, akik hímzéseket is árultak és terjesztettek. Itt merül fel bennem az az emlék, amikor egy Wrocław-i (Boroszló) múzeumban sok székely kerámiát láttam, amit nem tudtak meghatározni, de a székely fazekasok számon tartották, hogy valamikor a XIX. sz. első felében Lengyelországba, Németországba is szállították termékeiket.

Különös mélységgel foglalkozott a kékfestés kérdésével (*A magyarországi kékfestés* Bp. 1981.), mely ipar és művészet textil anyaga a XVII. században került a francia királyi udvarba Indiából az egyre erősödő hajó-kereskedelem révén. Magyarországon a XVIII–XIX. században honosodott meg és elsősorban a paraszti viseletben játszott nagy szerepet. Összefoglaló könyvében felderíti a Kárpát-medence legfontosabb kékfestő műhelyeit, melyek közül néhány az 1970-es évekig működött. Vizsgálja a tájegységek jellegzetes formakincsét és azok kapcsolatát a külföldi központokkal. Szerencsére sok mintafa és mintakönyv maradt fenn a még élő műhelyekben és a múzeumokban, nagyon sok került éppen Domonkos Ottó révén gondos megőrzésre. Az 1960–1970-es években a kékfestő textiliák újraéledtek és különösen a női divatban jelentős szerepet játszottak. A szép kiállítású és gazdag tartalmú könyvet nyomott textiliák, népviseleti öltözékek, a vásári árusítás jelenetei, a mesterség eszközei, a munkahelyek 129 fekete-fehér és 37 színes kép teszi látványosan érdekessé. Az Ethnographiában (1983:641.old.) ismertetésemben ezt írtam: „A könyv nemcsak tartalmilag kiváló, hanem a

megjelentetése is elsőrendű, ami a kiadót dicséri. Bárcsak minél több ilyen szinten kiadott néprajzi könyvvel találkozhatnánk a jövőben. Éppen ezért örömmel nyugtázzuk, hogy a belső tartalma és külső megjelenése, művészi megvalósítása egyaránt nívódíjban részesült.”

Négy és fél évtizedes működése alatt sok-sok olyan munkát adott közre, rendezett kiállításokat, melyek valami újat hoztak a helyi és az országos tudományosság számára is. Ennek alapján kapott meghívást a *Magyar Néprajz* szerkesztőbizottságába és egyben megbízást a 2. kötet főszerkesztői teendőinek ellátására. Ez a *Kézművesség* (főszerkesztő: Domonkos Ottó, szerkesztő: Bákay Péter, a szerkesztő munkatársa: Tomisa Ilona. Bp. 1991. 824 oldal + 71 térkép + 13 táblázat + 137 ábra + 413 fénykép) című kötet, mely nemcsak kitűnő részstanulmányokat tartalmaz, hanem bevezetőben Domonkos Ottó tisztázta az elvi és gyakorlati kérdéseket a gyűjtés, feldolgozás területén egyaránt. A dolgozatok nemcsak a nemzetközi kapcsolatokat vizsgálják, de kiemelik a jellegzetes magyar vonásokat. A vizsgálat kiterjed az egész Kárpát-medencére, bár az elszakított részekben sokkal kisebb mértékű néprajzi és levéltári kutatást lehetett végezni. A tanulmányok történeti szemléletűek és a lehetőséghez mérten a XIV–XX. század közötti időszakot ölelik fel. Idők folyamán az iparos réteg a mezővárosokból a falvakba áramlik és készítményeivel a parasztság önellátását jelentős mértékben korlátozza. Domonkos Ottó megállapítja: „Úgy véljük, hogy a magyarság európaivá alakulásának egyik fontos területe a kézművesek országokat átszelő vándorútjainak kultúráközvetítő szerepe. Úgyanakkor fontosnak tartjuk, hogy a parasztság polgárosulásának fogjuk fel a falu kézműveseinek ténykedését még akkor is, ha életmódjukban sokszor nem különböznek a parasztságtól. Speciális tudása révén nem parasztiparosnak, hanem iparosnak tartjuk a kétlaki kézművest is, aki potenciálisan a kapitalista fejlődés során a szakmunkás réteghez számítható.” A kötetben az egyes tanulmányokból mindehhez sok példa mutatható ki.

1998. augusztus 17-én tisztelői, barátai, munkatársai, tanítványai Sopronban gyűltek össze és átadták Domonkos Ottónak 70. születésnapján azt az emlékkönyvet, mely nemcsak értékeli eddigi munkásságát, hanem az egyes dolgozataiból kiindulva újabb eredményeket értek el. Mi is kívánjuk, hogy erőben, egészségben dolgozzék tovább és minél többet adjon át az utódoknak abból a kincsestárból, melyet egy fél évszázad alatt szorgos munkával összegyűjtött.

Balassa Iván

Díszpolgári cím honismereti munkáért

Újszentiván község 1998. június 20-án a szentiván naphoz kapcsolódó falunap keretében a hetvenéves Vecsernyés Jánosnak, helytörténésznek, a Csongrád Megyei Honismereti Egyesület választmányi tagjának díszpolgári címet adományozott.

Vecsernyés János 1928. május 28-án született Újszentivánon, szegényparaszti családban. Az elemi iskolát szülőfalujában, a polgári iskolát és a kereskedelmi iskolát pedig Szegeden végezte. A szegedi egyetemen, a bölcsészettudományi karon magyar-történelem szakos tanári képesítést szerzett. Egyetemi tanulmányai után egy évig tanársegéd volt a szegedi egyetem Nyelvtudományi Tanszékén. Ez után Ószentivánon (ma Tiszasziget), és Szőregen tanít. Mindkét település szülőfaluja szomszédságában van. 1960–1970 között a Csongrád Megyei Tanács VB. Művelődésügyi Osztályán dolgozik, majd a Pedagógus Szakszervezet Csongrád Megyei Bizottságának a munkatársa lett, ezután a Csongrád Megyei Továbbképzési és Módszertani Intézetben dolgozik, ahonnan rokkantsági nyugdíjba került.

Mindig érdekelte szülőföldje és annak népe. Egyetemi szakdolgozatát is az Ó- és Újszentiván dohánytermelőről írta. Falusi tanárként tanárának, Bálint Sándor néprajzprofesszornak a javaslatára összegyűjtötte az Ó- és Újszentiván, valamint Szőreg határrészeinek a neveit. Ezekből az anyagokból Bálint Sándor a Szegedi szótár című művében mintegy félszáz szakszót, helynevet átvett, hivatkozva Vecsernyés János munkáira. Száznál több cikke és tanulmánya jelent meg, elsősorban szülőfaluja történetéről, néphagyományáról helyi és országos lapokban. Nyugdíjazása után kezdett Újszentiván történelmének és néphagy-

mányának a rendszeres gyűjtéséhez és földolgozásához azzal a céllal, hogy a megye számos községéhez hasonlóan szülőfalujáról is készüljön monográfia.

Két lányát is a helytörténet gyűjtésére és földolgozására buzdítja. A nagyobbik főiskolai szakkoloztatát Újszentiváni szolások, közmondások témakörében írta. A másik lánya, aki jelenleg Finnországban a turkui egyetemen nyelvi lektor, szintén foglalkozott Újszentiváni nyelvjárási sajátosságaival.

Vecsernyés János egyik szervezője volt az 1991-es Hungarológiai Kongresszus újszentiváni programjának, amely Nátly János, a falu szülőtte, az első szegedi tájszótár megalkotójának a munkásságával foglalkozott. Egyik szervezője volt 1995-ben az újszentiváni svábok kitelepítésének ötvenedik évfordulóján megrendezett emlékünnepeknak. 1996-ban a Csongrád Megyei Levéltári Napok keretében tevékenyen részt vett a községben megrendezett levéltári napon, amely a település helytörténetét mutatta be. Ez a rendezvény adott indítást az azóta a falunap keretében megrendezésre kerülő helytörténeti előadásoknak.

Vecsernyés János a honismereti mozgalomba 1970-ben kapcsolódott be. Lektora, majd később szerkesztője a Csongrád Megyei Honismereti Híradónak, és tagja a Csongrád Megyei Honismereti Bizottságnak. 1990-ben egyik szervezője a Csongrád Megyei Honismereti Egyesületnek, amely titkárává választja. Jó kapcsolatot alakított ki a megye településeivel, önkormányzataival, iskoláival, közművelődési intézményeivel és közgyűjteményeivel. Tevékenyen részt vesz a különböző honismereti rendezvények – honismereti napok, diáktáborok, vetélkedők – szervezésében, megrendezésében.

Sokoldalú, elsősorban szülőfaluja történelmének és hagyományainak a gyűjtő és földolgozó munkáját ismerte el Újszentiván a megtisztelő díszpolgári címmel. A kitüntetéshez – kedvenc szóalkotásával, szójárással – az ország „honismerői” is gratulálnak.

Bogdán Lajos

„Hazahív a harangszó”

A Csemadok Féli Alapszervezete 1998. szeptember 5-én emléknapot rendezett az 1948 szeptemberében Magyarországra telepített felvidéki családok még élő, Félben született tagjai számára. Tolna megyéből csaknem százan keltek útra a harangok hívó szavára.

A kétezer lakosú felsőcsallóközi falu lakosainak többsége ma is magyar. Félből 1948. szeptember 12-én 42 család bútoraival, gazdasági felszerelésével és állataival, nemzedékek munkájának mozdítható, még menthető maradványával indultak útnak a vonatok. Az első-

A Félből elszármazottak egy csoportja a kopjafánál

sorban a Tolna megyei Mórágrya és Bátaapátiba áttelepítettek közül volt, akit már nyolc év után hazahúzott a szíve az „*asszonynak valóhoz*” – vállalva a börtönt, a pénzbüntetést. S bár a közelmúltban egyre gyakoribbakká váltak a rokonlátogatások, az iskolai találkozók, a szülőföld hívása ezúttal sem maradt visszhangtalan. Hivatalos dokumentáció híján a féléiek és a mórágryai emlékezete alapján sikerült összeállítania Varsányi Borbálának és Machán Istvánnak a meghívandók névsorát. S akit hívtak, *hazaindult*, még ha napszámot kellett is vállalnia, hogy előteremtse az útiköltségre valót.

A szülőfalu, Fél, s az otthonná vált település, Mórágry polgármestereinek köszöntő szavai, a kölcsönös figyelmességek, a Pörsök László által faragott kopjafa szentelése és a kitelepített családok legidősebb tagjai számára az emléktáblák átadása csak keretet adott az emlékezésnek. Medret az évtizedek alatt el nem mondott szavak áradásának, s lehetőséget az egymásra ismerésre. Mert vannak pillanatok, amikor a távolság és az idő nem elválaszt, hanem összeköt. Akkor is, ha félévszázadnak kell eltelnie, mire megszólal a hazahívó harangszó.

Nagy Janka Teodóra–Szabó Géza

Huszonöt éves a Magyar Vízügyi Múzeum

Az éppen negyedszázados alapítási jubileumát ünneplő múzeumot 1973-ban hozta létre az Országos Vízügyi Hivatal, elsősorban azzal a céllal, hogy a vízügyi államigazgatási szerveknél fellelhető, muzeális értékű dokumentációs és tárgyi emlékegyek ne kallódjanak el, hanem rendezett formában nyilvántartva, kiállításokon bemutatva az utókor épülését szolgálja. A több mint 150 évvel ezelőtt megindult átfogó vízszabályozási munkákat egyrészt a folyam- és kultúrmérnöki hivatalok, másrészt a magánérdekeltségű ármentesítő- és vízszabályozó társulatok végezték el. A társulatok 1948-ban végrehajtott államosítása során egy évszázad munkáit dokumentáló történeti anyag is az állami vízügyi szolgálat tulajdonába került.

Amikor a vízügyi múzeum létrejöttének kezdeteiről beszélünk, akkor nemcsak a 25 évvel ezelőtti eseményekről kell megemlékeznünk. Ez úgyben az első megmozdulás a múlt század végének millenniumi időszakában történt, amikor a magyar vízgazdálkodás az ezredéves kiállításon saját pavilonban mutatta be az addig eltelt időszak eredményeit dokumentáló térképeket, tárgyakat (nagy számú modell és makettet), valamint fényképeket. Elődeinknek volt mire büszkén visszatekinteni. Nagyjából ez idő tájt záródott le az ország ármentesítésének első meghatározó korszaka. A kiállításon valamennyi ármentesítő és vízszabályozó társulat saját bemutatóval rukkolt ki, sőt, magának a pavilonnak a költségeihez is tetemesen hozzájárultak e szervezetek, hiszen jelképes módon az ármentesített területek minden egyes holdja után 1 krajcárt fizettek be a közös kasszába.

Az itt összegyűlt történeti értékű anyagot azután a kiállítók részben visszavették, részben pedig az akkor létrehozott Mezőgazdasági Múzeumba adták be. Amikor 1934-ben a Mezőgazdasági Múzeumot átszervezték, az új vízügyi bemutatót fel nem használt anyagotól a múzeum meg kívánt szabadulni. Ekkor Sajó Elemér, az állami vízügyi szolgálat főnöke vette kézbe a dolgok irányítását, s a műszereket a Műegyetem vízépítési tanszékének juttatták, a dokumentációs anyagot pedig a Földművelésügyi Minisztérium vette át. Innen az anyag jelentős része a Vízrajzi Intézethez került, ahol megalakították a Vízrajzi Intézet Múzeumát. Ezt annál inkább is szorgalmazta a vízrajzi szolgálat, mert már a korábbi időkben is itt gyűjtötték a megszűnt vízügyi állami hivatalok, valamint a létező állami hivatalok (mint pl. a kultúrmérnöki és folyammérnöki hivatalok) – ügyvitelben már nem szükséges – iratait és terveit.

Tekintettel arra, hogy hazánkban a magyar műszaki emlékeket nemcsak egy országos múzeum, hanem számos szakterület múzeumi gyűjtik egybe, s így – az Országos Műszaki Múzeummal együtt – közösen alkotják a magyar műszaki múzeumot; a vízügyi szolgálat is létrehozta a hazai vízgazdálkodás valamennyi szakágazat emlékeit gyűjtő múzeumát, valamint levéltárát. Ezt a lépést az is indokolta, hogy Magyarország gazdaságtörténetében egészen sajátos és megkülönböztetett szerepe volt a vízgazdálkodás mindenkorai állapotának, tekintve, hogy az ország mezőgazdaságának évszázadok óta árvizek és aszályok szélsőségei között kellett az ország népének ellátásáról gondoskodnia. Kevés európai ország van hasonló hidrológiai helyzetben, mint éppen Magyarország.

A vízügyi muzeális emléktárgy állandó kiállításon történő bemutatására az alapítás utáni hetedik esztendőben, 1980-ban került sor. Az esztergomi, műemlék jellegű múzeumépületben a *Duna és a magyar vízgazdálkodás története* című kiállítás lényegesebb változtatás nélkül immár 18 éve fogadja a látogatókat. Ez az örvendetes tény persze arra is felhívja a figyelmet, hogy a kiállítás régen megérett már a gyökeres megújításra, hiszen az eltelt idő alatt a kiállítási technikában, a muzeológusi szemléletben is „rendszerátalakítás” zajlott le. Az előzetes tervek szerint a magyar államiság ezeréves évfordulójára, az ünnepek egyik kiemelt városában a Duna Múzeum is új állandó bemutatóval állhat a nyájközönség és a szakemberek elé.

A vízügyi múzeumi szervezet, amelynek munkáját a vízügyi igazgatóságokon dolgozó – a történeti dolgok iránt az átlagosnál nagyobb érdeklődést mutató – múzeumi összekötők is segítik, 1988-ban újabb feladatot kapott. Amikor a vízügyi és a környezetvédelmi szakterület irányítása közös minisztériumban egyesült, önként adódott a lehetőség a múzeum gyűjtőkörének környezetvédelmi tematikával történő kibővítésére. Miközben a politikai változások a minisztériumi feladatmegosztásban újra szétválasztották a két terület állami irányítását, a múzeumi gyűjtőkör nem követte ezt a változást. Amikor a vízügyi közgyűjteményi egységek (múzeum, levéltár és könyvgyűjtemény) 1993. évi újjászervezése megtörtént, az akkor létrehozott Vízügyi Múzeum, Levéltár és Könyvgyűjtemény szervezetén belül megmaradt a Magyar Környezetvédelmi és Vízügyi Múzeum, valamint a környezetvédelmi szakfeladatokat is ellátó Vízügyi Levéltár (VL).

Noha a központi vízügyi múzeumi kiállítás Esztergomban üzemel, az ország számos pontján található vízügyi történeti bemutató. Ilyen például Szegeden a Marostoroki Gátórház Emlékhely, vagy Szolnok-Milléren a Szabadtéri Vízügyi Kiállítás, Hosszúfokon a Bodoky Károly Múzeum, a nagyecsedői Szivattyútelep Kiállítás, s hogy a Dunántúlon is hozunk példát, az előbbiekhez hasonlóan a lankóci és lesvári szivattyútelepeken berendezett kiállítások. Ezek fenntartója a területileg illetékes vízügyi igazgatóságok, miközben a szakfelügyeletet a vízügyi múzeumi látja el.

Végezetül néhány szót arról, mit is őriznek a vízügyi múzeum gyűjteményei?

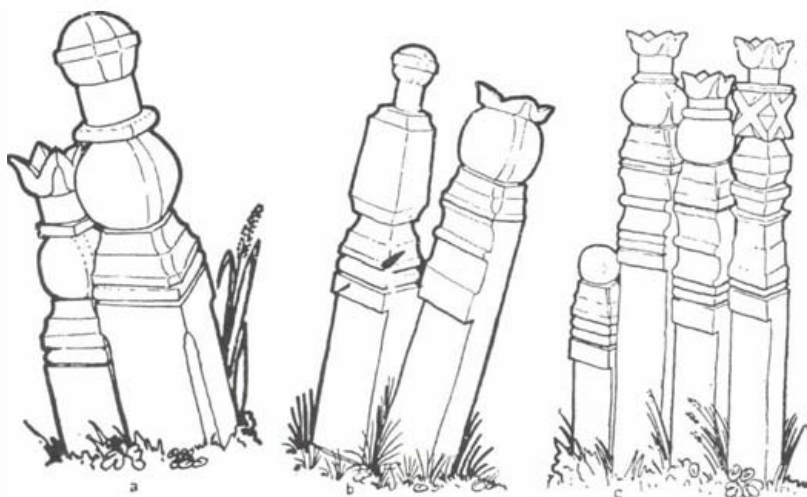
A tárgyi gyűjteményben megtalálhatók a vízrajzi térképezés műszerei, eszközei, a vízszabályozásoknál dolgozó kubikusok szerszámai és felszerelési tárgyai, különféle munkahajók modelljei, hajóácsok eszközei; külön egységet képeznek a csatornaépítés és -tisztítás felszerelési tárgyai, a régi halászszerszámok – hogy ízelítőt adjunk a gazdag választékból. A történeti képgyűjtemény számos metszetet és archív fotókat őriz, amelyek egyrészt a szabályozások előtti természeti állapotokat tükrözik, másrészt dokumentálják a vízügyi történelem kisebb-nagyobb eseményeit. A múzeumban őrzött kéziratok és nyomtatott térképek sok tekintetben egyedülálló lenyomatai a magyar táj történelmi átalakulásának.

Az Esztergomban őrzött történeti dokumentációs gyűjteményben megtalálható Széchenyi István irat- és levelezési hagyatékának jelentős része, jeles vízmérnökeink által a múzeumba hagyományozott fényképek, iratok és könyvek, számos olyan dokumentum, amelyek az eltelt évszázad kisebb-nagyobb vízimunkálataival kapcsolatosak. Mindezeket felsorolva még nem is beszéltünk a muzeális könyvekről, a hangtárról, a videofelvételek gyűjteményéről stb.

A kiállítások és gyűjtemények mellett szót kell még ejteni a múzeum és a levéltár munkatársainak kutató és publikációs tevékenységéről. A múzeumban dolgozó szakemberek szerény létszámuk ellenére nemcsak a szaklapokban jelentetik meg kutatásaik eredményét, hanem gondozzák a Vízügyi történeti füzetek című sorozatot, amely a történelmi kutatások szintézis értékű eredményeit adja közre. Ebben a sorozatban látott napvilágot többek közt Andrásfalvy Bertalannak a sárközi ártéri gazdálkodásról szóló ismert tanulmánya, vagy Károlyi Zsigmondnak a Tisza-szabályozás történetét több társszerzővel együtt feldolgozó hat kötete stb. A történeti füzetek párja a levéltárosok által szerkesztett Források a vízügy múltjából című kiadványsorozat, amely kifejezetten egyes érdekesebb, vagy valamilyen szempontból időszerű témák levéltári forrásanyagából ad közre eddig még publikálatlan dokumentumokat. Itt is említést érdemel a Múzeum Széchenyi-gyűjteményének katalógusa, a Vízügyi Levéltár fondjegyzéke, vagy a víztársulatok történetének válogatott bibliográfiája stb.

Az elmúlt negyedszázadban sok kitűnő múzeumszervező és technikatörténész dolgozott a múzeum falai között, vagy kívülről segítette munkájával az egyébként nem túl népes intézményt. Közülük álljon itt azok neve, akik már eltávoztak az élők sorából, s akikre hálásan emlékeznek a jelenlegi munkatársak: Bendefy László, Vázsonyi Ádám, Mészáros Vince, Károlyi Zsigmond, Lászlóffy Woldemár, Bernolák Jenő, Jánosi Sándor, Raffay Anna, Pataki Zoltán., Bihary Gyula, Kenedi Ferenc és Szilvay Gyula.

Fejér László

Hadadnásadi fejfák (Dr. Kós Károly rajza)

László Gyula

(1910–1998)

Csaknem kilenc évtized adatott számára a földi életről, ami irigylésre méltóan hosszúnak tűnik, hiszen kortársai többségét túlélhette, s utolsó esztendeiben valami kevés kijutott neki abból az elismerésből is, amit már évtizedekkel korábban meg kellett volna kapnia.

Unitárius székely család sarjaként egy erdélyi szász kisvárosban, a máig épségben álló várral ékes Kőhalomban látta meg a napvilágot.

Egyszerre, egyaránt vonzotta a képzőművészet és a régmúlt idők emberei életének megismerése. A Képzőművészeti Főiskolán Rudnay Gyula tanítványa lehetett, akire mindig szeretettel emlékezett. Rajzolt és festett életében mindvégig, azonban a régészet mellett a képzőművészet másodlagossá vált életében.

Egész rajzoroszatot készített kortársairól. Baráti beszélgetések vagy unalmas értekezletek egyaránt alkalmat jelentettek számára, hogy egy-egy arcot megörökítsen. Ezekből a rajzokból az elmúlt években már két kötetre való jelent meg *Az Új Horizont* kiadásában Veszprémben, kézírathasonmásokkal együtt (Arckép és kézírás). László Gyula ugyanis az ország egyik legnagyobb és legértékesebb XX. századi kézirat-gyűjteményét is magáénak mondhatta.

Kisgyermekként éppen csak eszmélkedni kezdett a világra, amikor szétesett a monarchia, s el kellett hagynia szűkebb hazáját, a számára oly kedves Erdélyt. A Magyar Nemzeti Múzeumban eltöltött évek után 1940-ben azonban visszatérhetett, s az újjáalakult kolozsvári magyar egyetem professzoraként egy évtizedet dolgozhatott ott. A világháború, a hatalomváltás, a kiépülő kommunista diktatúra, majd az újra kikényszerített távozás időszaka ez, tehát igencsak viharos szakasza századunknak. Mégis, ennek ellenére a tudós életének egyik legtermékenyebb, legörömtelibb évtizede. Kolozsvárt jelentette meg 1943-ban *A honfoglaló magyar nép művészete Erdélyben* című alapvető összefoglalását. Ekkor írta *A honfoglaló magyar nép* élete című monumentális művét (megjelent 1944-ben, Püski Sándor kiadásában), összefoglalhatta Budapest környékének népvándorlás-kor történetét, s ekkor érlelődött meg benne több olyan téma, amely tanulmány, cikk vagy könyv alakjában – többnyire kényszerűségből – évtizedekig szunnyadásra ítéltetett.

Kolozsvár történelmi levegője és értelmiségi légköre olyan környezetet jelentett, amelyenhez fogható élete utolsó négy évtizedében nem kapott meg. A kolozsvári Erdélyi Múzeum Egyesület közgyűjteménye annyit jelentett ennek az országrésznek, mint a Királyhágón innenieknek a Magyar Nemzeti Múzeum. A századfordulón Pósta Béla régészprofesszor fejlesztette korszerű közgyűjteménnyé, s szervezte meg a kolozsvári egyetemen a legkorszerűbb magyar régész-képzést, amelynek rendszerét csak fél évszázaddal később tudta elérni a budapesti egyetem! A trianoni diktátumot követően a kolozsvári egyetem románná tétele lefejezte ezt a magyar kutatóközpontot. Kitűnő professzorok távoztak – kényszerűségből – Erdélyből a megcsonkult Magyarországra. 1940-ben, Észak-Erdély Magyarországhoz csatlósával újraindított kolozsvári magyar egyetem egycsapásra rangos tudományos központtá válhatott ismét. Ígéretes fiatal kutatók kaptak lehetőséget arra, hogy új tudós-tanár generációt neveljenek. A régész László Gyula mellett a művészettörténész Entz Géza, a történész Jakó Zsigmond, a nyelvész Szabó T. Attila, a néprajzkutató ifj. Kós Károly azok, akiknek nevét – sokak közül – ezúttal megemlíthjük.

Ám az újra Romániához kerülő Erdélyben nemkívánatossá váltak a lelkes magyar professzorok, akiknek pusztá léte is ingerelte a mindenkori politikát kiszolgáló román kutatást. Kikényszerítették László Gyula, Entz Géza és mások távozását. Akik maradhattak, azokat viszont igyekeztek minden módon háttérbe szorítani. A felsoroltak közül ma már csak a László Gyulánál hat esztendővel fiatalabb Jakó Zsigmond él és alkot Kolozsvárt.

Szekér Ernő felvétele

A Rákosi-rendszer legvadabb időszakában érkezett meg László Gyula Budapestre, ahol a hatalmat már egymás között elosztó új tudományos elit ellenségesen vagy fanyalogva fogadta. 1957-ben kaphatott csak egyetemi katedrát, ásatási lehetőséget azonban sokáig nem teremtettek számára. Az 1950-es években nem kapott lehetőséget sem újabb könyvek írására, arra pedig még kevésbé gondolhatott, hogy keresett könyvritkasággá váló monumentális összefoglalása a honfoglalókról újra megjelenhessen.

De legalább taníthatott, ami annyit jelentett, hogy az ELTE Régészeti Tanszékén fél- vagy legfennebb egy tucatnyi régészhallgatónak mondhatta el tapasztalatait, villanthatta föl ötleteit, vallhatta meg kétségeit. Az, hogy – a szűkös anyagi lehetőségek ellenére – a magyar népvándorlás- és honfoglaláskori, valamint a középkori régészet figyelemreméltó eredményeket ért el az utóbbi négy évtizedben, igen nagy részben László Gyulának köszönhető.

Akár az egyetemen adott elő, akár a fővárosban vagy vidéken ismeretterjesztő előadásokat tartott, a diákokat, illetve a közönséget egyaránt magával ragadta, lenyűgözte varázslatos egyénisége. Érzelemtől, lélektől átfűtött meleg hangján szólt hozzánk az ő tolmácsolásában a régmúlt idők üzenete. A nagytudású ősök tolmácsának tekintette magát, aki a földből, a tárgyakból, a nyelvből, s a nép körében napjainkig továbbélő hagyományokból megpróbálja elénk vetíteni az egykori színes világot. Elődei és kortársai tudását a magáéval ötvözve László Gyula lett a magyar régészeti-néprajzi szemlélet igazi kimunkálója. Előadásain (csakúgy, mint könyveiben) tudatosan került az idegen szakszavakat. Úgy írt és úgy beszélt, hogy minden mondatát megérthesse minden magyar, az is, aki magasabb iskolát nem végzett. Az 1960/70-es években ez a tudományos stílus az átpolitizált, fensőbbes „akadémiai” modortól élesen különbözött. A XX. század második felének magyar tudománypolitikáját az is minősíti, hogy László Gyulát nem választotta tagjai közé a Magyar Tudományos Akadémia. Kiténtetésekre is csak a rendszerváltás után méltatták.

Csupán élete utolsó évtizedében kapott lehetőséget arra, hogy a rádióban (időnként a tv-ben is) beszélhessen kutatásairól. Közérdeklődésre számot tartó előadás-sorozatokat lehetett volna rá építeni, ám ettől igencsak óvakodtak a rendszerváltás előtt, hiszen történeti látásmódja gyökeresen eltért attól, amit az akkori kultúrpolitika támogatott.

Előadásainak (tanulmányainak) szerves részét alkották rajzai, amelyeket hallgatói ámulatára fölényes könnyedséggel, szinte a táblára sem nézve, beszéd közben rögtönzött. Az 1950-es években diasorozatot is rajzolt: Arany János Rege a csodaszarvasról című csodálatos költeményét illusztrálta szinte sorról-sorra. Évtizedekkel később jelenhetett meg könyv-alakban. Ennek szinte párja a honfoglalókról készített rajzsorozata, amit az 1980-as években (két kiadásban) is kinyomtattak (50 rajz a honfoglalókról. Móra, 1982 és 1986.)

A művészeti élettől sosem szakadt el, egyetemi hallgatóit is elvitte a legnagyobbak és a „kismesterek” műtermébe: ötvösökhöz, szobrászokhoz, festőkhöz, grafikusokhoz. Saját művei önálló kiállításokon szinte csak az utóbbi évtizedben váltak a nagyközönség számára is láthatóvá. Akár az őskor művészetéről, akár a nagyszentmiklósi kincsről, akár a Szt. László hermáról, akár Leonardóról, vagy XX. századi művészekről, pl. Medgyessyről, Rudnayról vagy másokról írt, élvezet volt olvasni, hogyan tárja fel mindazt, ami a művekben rejtőzik. Az alkotóművész, aki egyben a régészet, a néprajz, a művelődéstörténet széles látókörű kutatója, olyan összefüggésekre világított rá, ami elkerülte a korábbi kutatás fegyelmét.

Diákjainak megtanította, hogyan kell a tárgyakat nézni, meg meglássák mindazt, ami az egykori emberi alkotásokban benne rejtőzik, s hogyan lehet egy-egy – önmagában akár jelentéktelennek látszó – tárgyból kiindulva megeleveníteni a régmúlt korok életét.

Mindvégig azt vallotta, hogy ő nem az előkelők, hanem a köznép múltjának, a névtelen milliőknak kutatója. Nem egy szűk tudományos vagy értelmiségi körnek írt, rajzolt vagy beszélt, hanem mindenkire szólt. Tanítványai ma ott vannak szinte minden magyar múzeumban, s neki is köszönhető, hogy a régészek általában lelkes támogatói a honismereti mozgalomnak. Ez a kapcsolat kölcsönösen előnyös, hiszen jónéhány nagyfontosságú régészeti lelőhely megmaradását a honismeret lelkes munkásainak köszönheti.

Nem egy ilyen megemlékezés feladata, hogy elemezze az életművet, mi az, ami belőle maradandó, s mi az, amin túllépett a tudomány. Kétségtelen, hogy legnagyobb hatású írásai az ún. kettős honfoglalás témakörével kapcsolatosak, amelynek elméletét (korábbi előzmények után) ő dolgozta ki. A régész-történész szakma nagyobb része (köztük tanítványainak többsége) nem tudta elfogadni ezzel kapcsolatos nézeteit. Ma már, amikor sokszorosan több a

népvándorlás- és honfoglalás kori régészeti leletek száma, mint évtizedekkel korábban, amikor László Gyula első nagy hatású összegzései születtek, érthető, hogy másképpen látja a kutatás népszerűségi életének egyes kérdéseit. Viszont László professzor kutatási módszere, sajátos látásmódja évtizedek alatt a régészek olyan magától értetődő szakmai alapjává vált, hogy hivatkozás nélkül építik bele előadásaikba, tanulmányaikba, könyveikbe. Életművének legértékesebb, legidőtállóbb része tehát úgy maradt meg, hogy maga a szerző „elfelejtődik”. Látta, tudta, tapasztalta ezt már életében. Nemhogy ágált volna ellene, hanem inkább örült neki, hogy gazdagíthatta népének tudományát, s a múlt jobb megismerésével járulhatott hozzá egy szebb, boldogabb jövő építéséhez. Egy olyan jövőhöz, amely majd remélhetőleg méltóképpen megbecsüli a tudást, az emberi tisztességet.

Hosszú élet adatott meg neki, monumentális életművet hagyott maga után. Ám még sokkal többet adhatott volna nekünk, de nem rajta múlt, hogy nem kapott erre lehetőséget. Évtizedekig Erdélybe sem látogathatott haza, hiszen a román „tudományosság” számára nemkívánatos személynek számított. A halál – s ez elégtétel a sorstól – Erdély közelében, Nagyváradon érte, Szt. László városában, akinek alakját székely ősei templomainak falára festették, hogy a nagy király alakja még holtában is óvja az ellenségtől a határokat. A szent király hermájáról László Gyula írt mintaszerű elemző tanulmányt. A Szt. László legendát ábrázoló falképeket összegyűjtő monográfiája – jellemző módon – csak egy évtizeddel a megírása után, nemrégiben (1993) jelenhetett meg.

Amikor most László Gyulától búcsúzunk, nehéz felmérni, mit veszített halálával nemcsak a tudomány, hanem a magyarság-székelység egésze. Emlékét nemcsak a tanítványai, barátai, tisztelői őrzik meg, hanem életműve halála után remélhetőleg még számosabbak közkinccse lesz, mint életében lehetett.

Csorba Csaba

Búcsú Kaposvári Gyulától¹

Drága Gyula bácsi!

Gutta cavat lapidem non vi, sed saepe cadendo.

A vízcsepp a követ nem erejével, hanem gyakori esésével vágja ki.

Mit mondhatnék ennél nemesebbet rólad én, aki végig Melletted voltam a Városházán azon a végzetes Szent István napon, amikor lelked visszaadtad a teremtőnek. Váratlan haláloed vilámcsapásként ért bennünket.

Nagyívű életművedet formáló vízcseppek közül tudományos és műzeumszervező tevékenységed mindörökké beivódott szeretett városod, Szolnok, valamint a megye és országunk életébe. Reneszánsz ember voltál a szó klasszikus értelmében. Munkásságod annyira szerteágazó volt, hogy teljességében értékelni ma még lehetetlen. Mindig újat kereső szellemed, vibráló egyéniséged hiányát minden percben érezzük. Nem tudok vigasztalót mondani családodnak, barátaidnak és tisztelőidnek. Gazdag életutadnak csupán néhány fontosabb állomását van erőm méltatni.

¹ Elhangzott 1998. augusztus 31-én Szolnokon, a Körösi úti temető ravatalozójában.

Csaknem 60 esztendő a múzeumügy szolgálatában, tele örömmel, csalódással, szeretettel és szenvedéssel. Méltán tekinthetjük Őt a korszerű múzeum létrehozójának. Tevékenysége a századelő múzeumalapítóinak működésével állítható párhuzamba.

Kaposvári Gyula 1940 tavaszán kötelezte el magát egy életre szólóan a könyvtár- és múzeumügynek. Kezdetben csupán egyetemi hallgatóként, majd a háborút követően önkéntes segítőként dolgozott Szolnok város Közkönyvtárában és Múzeumában. A II. világháború utáni újrakezdés nehéz időszakára a következőképpen emlékezett vissza: „Hónapokig tartott a válogatás és csoportosítás, míg megtudtuk állapítani a megmaradt könyvállományt és a veszteségeket. Métermagas beszémmégből kellett kiválogatnunk a könyveket, vagy annak részeit.” 1946 és 1950 között a múzeum és a könyvtár tevékenységét párhuzamosan irányította. 1951. január 1-jén államosították a múzeumokat. Ekkor feladta a könyvtárigazgatói állást, s minden alkotóenergiáját a múzeumi munkának szentelte.

Kaposvári Gyula egyszemélyben olyan múzeumnak teremtette meg az alapjait, mely teljességében átfogta a megye kulturális örökségének gyűjtését, megőrzését és feldolgozását. A régészet, történelem, néprajz, irodalom és képzőművészet kutatása területén egyaránt maradandót alkotott. A múzeum gyűjteményének gyarapodása 1960-ig egyedül az Ő munkájának köszönhető.

A legkülönbözőbb kötetekben, folyóiratokban, évkönyvekben, újságokban és más kiadványokban megjelent írásai egy nagyformátumú, művelt emberről tanúskodnak.

Az Ő vezetése alatt költözött át a múzeum a városi bérház alagsori helyiségeiből mai helyére. Ugyancsak Neki köszönhető, hogy az egykori szolnoki zsinagóga műemléki épülete a Damjanich János Múzeum országos színvonalú kiállítóhelyévé vált.

Kaposvári Gyula tevékenységében a különböző tudományok művelése mellett kezdettől fogva hangsúlyos szerepet játszott a tudományszervezés és a tudomány népszerűsítése is. Az 1960-as évek végétől számos regionális és országos tudományos konferenciát szervezett. Létrehozója és szerkesztője volt a megyei múzeumi szervezet évkönyvének, a múzeumi közleményeknek, a múzeumi adattárnak és a Múzeumi Leveleknek. Ugyancsak nevéhez fűződik többek között a Jászkunság és a Jászkunsági Füzetek című folyóiratok megjelenítése. Kaposvári Gyula vezetése alatt a múzeum a város és a megye tudományos, kulturális életének meghatározó intézményévé vált. Hosszú évtizedeken át végzett tevékenységével kiérdemelte a szakma legmagasabb elismerését: a *Móra Ferenc* és a *Bugát Pál Emlékérmét*, a Honismereti Szövetség *Bél Mátyás-díját*, Szolnok városától pedig a *Pro Urbe* és az *Ezüst Pelikán díjat*.

Drága Gyula bácsi!

Hosszú, szép és boldog életed volt. Nagyon sokan tiszteltek és szerettek Téged ember-ségedért, beszületességéért, segítőkedéségedért. A múzeum munkatársa voltál az utolsó pillanatig. Együtt terveztük a múzeum jövőjét, s Te tele voltál új ötletekkel. Munkabírásd, hivatástudatod, városszereteted követendő példa előttünk. Hosszú szolgálatod itt, a Földön befejeződött, szellemiséged bennünk él.

Sárközi György költő *Esőcseppek* című versét akár Te is írhattad volna búcsúzásként:

*Eljön a nap, hogy többet nem leszek,
s könyvespolcon kis kötet leszek.
Mi életem volt: öröm, szenvedés,
sötét sorok örök csendjébe vész.*

*Néhanapján egy kéz értem kinyúl,
s zörgő lapjaimon váratlanul
fölsüt egy szó, mint másvilági hold,
s új életet kezd, ki fölém hajolt.*

*Mint lehellet a hideg ablakon,
úgy sorvad el emlékem egy napon
s mint a porszem, mely sivatagba hull,
az időbe veszek nyomtalanul.*

*Gomolygó századok fojtó ködöt
lehellnek szét a holt sorok fölött:
tartsátok lapjaim a fény felé
és lássátok meg rejtett vízjelét!*

*Holtan is élek, míg irgalma tart
a papirosnak s míg a fölkaavart
korok örvénye majdan elnyeli
min szólt a dal, az ősi nyelvet is.*

Legyen Neked könnyű a föld, Isten Veleđ, Gyula bácsi!

Dr. Kertész Róbert

Réthy Zsigmond

(1946–1998)

Elment egy melegszívű, kedves ember. Fiatalon, vágyakkal és tervekkel telten távozott. Hazáját, megyéjét szülővárosát forrón szerette. Jóllehet három földrészen, és Európa sok országában megfordult, s bár második hazájaként tisztelte a távoli Svédországot, szívverése felgyorsult, amikor gyakori utazásaiból hazatérőben megpillantotta az Alföldet, a szeretett békési tájat.

Mostanában két gondolat foglalkoztatta: rég látott, nagyon hiányzó unokáihoz készült Svédországba. Alig néhány nap választotta el az utazástól. A békéscsabai múzeumban pedig korszerű szemléletű, nagyszabású, Békés megye természeti értékeit bemutató természet-tudományi állandó kiállítás megvalósításán fáradozott munkatársaival.

Réthy Zsigmond Békéscsabán, Szarvason, Debrecenben és Szegeden végezte tanulmányait. *Biológiai tanári, könyvtárosi és népművelői diplomát* szerzett. Kiváló ornitológussá képezte magát, aki számos tudományos dolgozatban adta közre Békés megyei aviofaunisztikai kutatásainak eredményeit. Nevéhez fűződik szakmája kiemelkedő fontosságú művének, a *Magyar Madártani Bibliográfiának* a szerkesztése. Teljesítményét a legmagasabb szakmai kitüntetéssel, a *Chernel István Emlékéremmel* ismerték el. Alázattal művelte választott szakmáját, de érdeklődése messze meghaladta egyetlen szakma határait. Egyaránt kutatta a természeti környezet életét, a táji környezetben megjelenő emberi kultúrát. A békési kastélyok történetének elsősorú ismerője volt, de dédelgetett, s a pihenés éveiben megvalósítani szándékozott kastélymonográfiáját már nem írhatja meg. A természeti környezet kutatása során ráébredt a felvilágosító munka fontosságára. E felismerését jól illusztrálja a szakma és a nagyközönség körében egyaránt sikert arató két könyve, a *Békés Megyei Természetvédelmi Kalauz* és a *Körösök vidéke*. Szuggesztív előadó volt, aki gazdag tudását és korszerű természet-szemléletét negyed évszázadon át fáradságot nem kímélve osztotta meg hallgatóságával.

Elkötelezett természetvédőként fiatalok nemzedékeit tanította meg természeti környezetünk tiszteltetésére és védelmére, miközben gondot fordított a fiatalokat nevelő tanárok szemléletének változtatására is. A hetvenes évek elejétől, országos viszonylatban is egyedülálló eltkéltéssel vezette a múzeum égisze alatt szervezett nyári természetvédelmi táborait, amelyek sok-sok iskolást tettek a természetet értő és óvó fiatallá. A jelen szakemberei közül számosan a pedagógusként is jeles muzeológusnál tették meg első szakmai lépéseiket.

Elvitathatatlan érdemei vannak a Munkácsy Mihály Múzeum természettudományi osztályának megszervezésében. A megyei múzeumi szervezet e növekvő fontosságú szakmai műhelyének a kezdetektől vezetője volt.

Tudományszervezői, szerkesztői munkásságának köszönhetően fontos tanulmánykötetek sorozatával, a *Környezet- és Természetvédelmi Évkönyvek* hét kötetével gazdagodott a megye tudományos élete. A *Békés Megyei Múzeumi Közlemények* hatodik, természetrajzi, valamint a *Dobozai Tanulmányok* címet viselő kötete is az ő szerkesztésében látott napvilágot.

A fajsúlyosabb dolgozatok mellett szívesen vállalkozott rövidebb lélegzetű, színes ismeretterjesztő cikkek írására. Számos természetrajzi televíziós adáshoz kérték fel szakértőnek, és

gyakori riportalanya volt a megyét népszerűsítő televíziós és rádiós adásoknak, újságcikkeknek.

Az általa vezetett természettudományi osztály erőfeszítéseinek köszönhetően megyénknek alig számba vehetően sok élőhelye nyert védelmet az elmúlt évtizedben. Neki és munkatársainak komoly érdemei vannak a *Körös-Maros Nemzeti Park* koncepciójának megalkotásában. Tagja volt a *Magyar Biológiai Társaságnak*, a *Magyar Madártani Egyesületnek* az *MTA Ökológiai Munkabizottságának*, és a *Pulszky Társaságnak*.

Évtizedek szorgos munkájával összegyűjtött, csakis alázattal megszerezhető tudás birtokosát, emlékezetes, nagyszerű kiállítások rendezőjét, egy igaz ügy igaz képviselőjét, jeles természettudományi szakembert, kitűnő embert és kollégát veszítettünk el.

Emlékét megőrizzük!

Grin Igor

HIREK

Ózdon a helytörténeti kutatókat bemutató sorozat legutóbbi programján É. Kovács László néprajzkutatót, képzőművészt, fafaragót, a Kelemér-Gömörszőlősi Tompa Mihály Emlékbizottság vezetőjét és családját ismerhették meg közelebbről a résztvevők a Városi Könyvtár dísztermében. Különösen nagy érdeklődés kísérte az intézmény előterében rendezett kiállítást, ahol É. Kovács László festményeit, fafaragásait, É. Kovácsné Babus Éva szötteseit és É. Kovács Judit grafikáit, akvarelljeit állították ki.

É. Kovács László, évtizedek óta lelkes kutatója Gömörszőlős és a táj múltjának. 1959 októberében kezdeményezésére és szervezésében alakult meg a Tompa Mihály Emlékbizottság. 1978-ban Gömörszőlősön létrehozta a Kisgalériát, valamint a Néprajzi Gyűjteményt, s elévülhetetlen érdemeket szerzett a keleméri Tompa Mihály Emlékmúzeum megteremtésében is. 1988-ban valóra váltotta a Népi gazdálkodás-erdőgazdálkodás szabadteri gyűjteményét Gömörszőlősön. Ez már a 27. Kiállítási egysége volt, a Tompa Mihály Emlékbizottságnak. Sok-sok írása jelent már meg különböző újságokban, folyóiratokban, könyvekben, s több anyaga vár jelenleg is publikálásra. A 75 éves É. Kovács László ahhoz a nemzedékhez tartozik, amely a Sárospataki Népfőiskola harmincas éveken eszmeiségéhez kötődik. A Kovács család élete, példája annak, hogy miként maradhatnak életben egy település hagyományai.

É. Kovács László és Tokaji Magdolna népművelő, műsorvezető

Ezen a napon az Országos Honismereti Szövetség az ózdi Lajos Árpád Honismereti Kört „A honismereti mozgalomban végzett kiemelkedő munkáért” kitüntetésben részesítette. Az elismerést dr. Lénárt Béla, a megyei Honismereti Egyesület elnöke adta át Nagy Károlynak, a kör vezetőjének. Mint elismerő szavaiban kifejtette: nem sok olyan kör létezik az országban, mint az ózdi, amely példaértékű munkát végzett az elmúlt évtizedekben is.

Kerékgyártó Mihály